

POZIȚIA BUCUREȘTIULUI ÎN ANII APROVIZIONĂRII RAȚIONALIZATE. GESTIUNEA RESURSELOR ALIMENTARE ÎN R.P.R. (1948-1954)*

Marius CAZAN**

BUCHAREST'S POSITION DURING THE RATIONING PERIOD. MANAGEMENT OF FOOD SUPPLY IN THE ROMANIAN PEOPLE'S REPUBLIC (1948-1954) (Abstract)

This article aims to analyze the way in which Romanian authorities managed to cope with the food shortages and how efficient was the rationalization system established during postwar years. Another aim of the article is to question the role played by the capital city, Bucharest, regarding the fairness of the allocation of resources. Why Bucharest received more and which were the mechanisms that allowed this drain of resources towards Bucharest? Even though in Bucharest the situation of food supply and consumption were at higher levels comparing with other cities, the everyday struggle for more groceries or better food cards shows that allocation of food resources wasn't enough and the gap between what the authorities were able to provide and the real demand of the citizenry was significant. In this context, we could say that in the first years of the communist regime in Romania the main issue regarding the distribution of food resources was how to manage shortages. Gradually, in the mid-1950s some political decisions made space for a more flexible policy regarding consumption and a slowdown of industrial investments.

Keywords: Bucharest; communism; food supply; rationalization; shortage.

Aprovizionarea marilor aglomerări urbane, așa cum erau Bucureștiul la mijlocul secolului al XX-lea (aproximativ un milion de locuitori), necesita un efort de coordonare administrativă și alocarea unor resurse considerabile pentru asigurarea hranei necesare unui număr atât de mare de indivizi. Nu trebuie neglijat

*Această lucrare a fost cofinanțată din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Cod Contract: POSDRU/159/1.5/S/140863, Cercetători competitivi pe plan european în domeniul științelor umaniste și socio-economice. Rețea de cercetare multiregională (CCPE).

** Student-doctorand în istorie, Universitatea din București. E-mail: mtcazan@yahoo.com

faptul că anii postbelici au reprezentat o perioadă de criză la nivel mondial, cu scăderi drastice ale productivității, în comparație cu perioada de dinaintea războiului. Criza alimentară mondială din 1946-1947 a fost cea mai acută perioadă de deficit alimentar din istoria modernă, foametea afectând simultan Europa centrală și de est, India, Indochina și China. Spre exemplu, în 1946 media europeană a întregii producții de alimente reprezenta doar 36% din producția anului 1938¹. În Europa situația din primii ani postbelici a cunoscut un declin important în privința recoltelor și a produselor alimentare rezultate de pe urma șepțelului. România nu a fost o excepție în acest sens iar producțiile agricole au ajuns foarte târziu la nivelul de dinainte de război (vezi tabelul II).

Tabel I. Producția de cereale a țărilor europene în anii postbelici raportată la producția de dinainte de război.

	Producția înainte de război (mil. tone)	Procent din producția de dinainte de război		
		1944/1945	1945/1946	1946/1947
Belgia	1.7	55	55	51
Franța	15.3	52	80	59
Olanda	1.4	57	105	80
Elveția	0.3	184	166	141
Marea Britanie	4.6	174	158	156
Danemarca	3.5	104	111	93
Finlanda	1.4	57	64	57
Norvegia	0.4	91	99	80
Suedia	3.2	72	78	63
Austria	1.9	45	47	47
Grecia	1.4	49	90	66
Italia	11.2	55	79	68
Germania ²	22.0	58	60	64
Bulgaria	3.1	52	94	-
Cehoslovacia	5.7	58	72	67
Ungaria	6.0	57	58	63
Polonia	12.9	39	37	41
Iugoslavia	7.8	58	55	-

Sursa: *Economic Report. Salient features of the world economic situation, 1945-1947*, New York, United Nations. Departament of Economic Affairs, 1948, p. 148.

¹ Jürgen Schmidt, *How to Feed Three Million Inhabitants: Berlin in the First Years after the Second World War, 1945-1948*, în Peter J. Atkins, Peter Lummel, Derek J. Oddy (coord.), *Food and the City in Europe since 1800*, Aldershot, Ashgate Publishing Limited, 2007, pp. 63-73.

² Procentele perioadei postbelice iau în calcul doar zona vestică.

Tabel II. Producția principalelor produse alimentare în România, 1938-1947.

	Cereale ³ (mii chintale)	Carne ⁴ (tone)	Brânză (tone)	Lapte (mii hl.)	Ouă (mil. buc.)
1938	117695	628522	77973	17505	770
1939	122970	606826	74466	17480	782
1940	60893	389954	44282	9991	488
1941	61565	276751	48250	10094	506
1942	37720	347510	45896	10889	491
1943	64062	374553	41378	11125	451
1944	57640	272893	37415	10390	481
1945	27500	141507	26760	9133	265
1946	25276	196146	25990	9646	319
1947	68916	199297	37369	9504	271

Sursa: Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859-1947, vol. II. Agricultura*, București, Editura Academiei Române, 1996, pp. 469, 477, 517.

De aceea măsurile de raționalizare a consumului alimentar în anii ce au urmat războiului au rămas în vigoare și chiar au fost suplimentate în unele state. Marea Britanie a avut un plan de gestionare a resurselor pus la punct încă înainte de începerea războiului, iar primele măsuri, din ianuarie 1940, nu au venit deloc surprinzător. Pivotal sistemului de raționalizare era legătura dintre consumator și vânzător. Chiar dacă populația își pierde libertatea alegerii aceasta avea siguranța unor alimente garantate pe care le primea de la același vânzător prin implementarea unui sistem de cartele pentru rații⁵. După război restricțiile asupra alimentelor au devenit și mai puternice. În 1946 a fost raționalizată pâinea⁶, și ulterior multe rații au fost scăzute. Nivelul consumului de dinaintea războiului pentru multe produse alimentare a fost atins abia în 1954, după eliminarea măsurilor de raționalizare⁷.

³ În perioada 1935-1939 ponderea cea mai mare în structura producției de cereale a avut-o porumbul (48,2%) urmată de grâu (33,5%). În anii războiului (1940-1944) ponderea porumbului a crescut la 53%, iar grâul a scăzut la 31,1%. În perioada postbelică porumbul a reprezentat 58,6% din producția de cereale, iar grâul 29,7%. Vezi Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859-1947, vol. II. Agricultura*, București, Editura Academiei Române, 1996, p. 520.

⁴ Pentru lămuriri cu privire la calculul cantităților de carne vezi nota 1, p. 471 în Victor Axenciuc, *op. cit.*

⁵ Ina Zweiniger-Bargielowska, *Austerity in Britain. Rationing, Controls, and Consumption, 1939-1955*, Oxford & New York, Oxford University Press, 2000, pp. 13-17.

⁶ Pâinea, care în timpul războiului nu a fost raționalizată, începând cu iulie 1946 trecea pe lista alimentelor raționalizate, iar cartofii, în iarna 1947-1948 au fost supuși unui sistem de control. În planurile inițiale pâinea, cartofii și un număr de cantine și restaurante trebuiau să asigure o sursă tampon menită să echilibreze necesarul de calorii care nu puteau fi asigurate de către alimentele raționalizate. De aceea, la momentul introducerii raționalizării pâinii s-a ales și distribuirea ei diferențiat în funcție de consumatori (*Ibidem*, p. 24).

⁷ Vezi și Mark Roodhouse, *Black Market Britain, 1939-1955*, Oxford, Oxford University Press, 2013. Starea generală pe care Roodhouse o conturează regimului alimentar este cu mult mai sumbră decât atmosfera reieșită din lucrarea Inei Zweiniger-Bargielowska.

Sfârșitul războiului a avut în Franța, și nu numai, o încărcătură psihologică majoră care s-a concretizat prin desființarea restricțiilor. Menținerea raționalizării și a măsurilor restrictive cu privire la aprovizionare a fost prost percepută de către populație și a creat un mediu propice pentru dezvoltarea unei economii secundare deja existente⁸. Aprovizionarea raționalizată cu pâine a luat sfârșit abia la 31 ianuarie 1949, iar din decembrie același an s-a permis vânzarea la liber a restului de produse până atunci supuse restricțiilor: cafea, zahăr, ciocolată, făină, lapte, unt, brânză, fructe uscate⁹.

Nici în URSS situația nu era mai fericită. O secetă cumplită în vara anului 1946 a compromis recolta de cereale. Spre exemplu, în 1940 recolta de cereale a Uniunii Sovietice fusese de 95,5 milioane de tone în timp ce în 1946 atinsese abia 39,6 milioane¹⁰. Totodată, trebuie avut în vedere întregul context în care criza ce a urmat acestei secete a venit după o perioadă lungă de alimentație precară cronicizată. În privința foametei din 1947, Stephen Wheatcroft¹¹ propune o abordare diferită de cea a specialiștilor care s-au ocupat de acest aspect al istoriei Uniunii Sovietice. Acesta are o poziție critică asupra ipotezelor de la care pleacă analizele celor care au studiat momentele de foamete din URSS. Mai precis el respinge ideea premeditării înfometării populației în 1947, așa cum susțin Zima¹², Zubkova¹³, Ellman¹⁴ și Filtzer¹⁵. După ce arată că rezervele de cereale ale statului în timpul crizei au fost reduse la minim, așa cum nu se întâmplase la episoadele de foamete precedente, Wheatcroft face o analiză a condițiilor climaterice a anilor războiului și a perioadei imediat următoare folosindu-se de datele stațiilor meteorologice din două regiuni importante din punctul de vedere al culturilor agricole (Kiev și Saratov). Acesta analizează temperaturile medii și nivelul precipitațiilor în momente importante ale

⁸ Fabrice Grenard, *La France du marché noir (1940-1949)*, Paris, Payot, 2008, pp. 255-256.

⁹ Bernard Le Marrec, *La France rationnée. Histoire illustrée des restrictions (1940-1949)*, Colmar, Jérôme Do Bentzinger Editeur, 2012, pp. 58, 430.

¹⁰ Donald Filtzer, *The Hazard of Urban Life in Late Stalinist Russia. Health, Hygiene, and Living Standards, 1943-1953*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, p. 163. Pâinea era în URSS principală sursă de energie și proteină pentru muncitori și familiile lor. Mai precis aceasta reprezenta de la jumătate până la două treimi din totalul de calorii și proteine (în funcție de regiune). O altă sursă majoră de proteine și calorii, cartoful, a avut aceleași recolte scăzute în anii războiului.

¹¹ Stephen G. Wheatcroft, *The Soviet Famine of 1946-1947, the Weather and Human Agency in Historical Perspective*, în „Europe-Asia Studies”, vol. 64, nr. 6, august 2012, pp. 987-1005.

¹² V.F. Zima, *Golod v SSSR 1946-1947 godov: proiskhozhdenie i posledstviya*, Moscova, 1996, pp. 10, 20, 29, apud Stephen G. Wheatcroft, *op. cit.*, pp. 987-990. De fapt, Wheatcroft contestă interpretarea pe care Zima o face cu privire la modul în care autoritățile sovietice administrează criza, însă citarea celorlalți autori se datorează faptului că aceștia au preluat și acceptat ideea istoricului rus cu privire la importanța pe care lipsa de reacție a guvernărilor sovietici a avut-o pentru foametea din 1947.

¹³ Elena Zubkova, *Russia after the war. Hopes, illusions, and disappointments, 1945-1957*, New York, M. E. Sharpe, 1998, pp. 40-41.

¹⁴ Michael Ellman, *The 1947 Soviet Famine and the Entitlements Approach to Famines*, în „Cambridge Journal of Economics”, nr. 24, 2000, pp. 605-606.

¹⁵ Donald Filtzer, *Soviet Workers and Late Stalinism. Labour and the Restoration of the Stalinist System after World War II*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002.

ciclurilor agricole și observă că anul 1946 a fost dezastruos pentru agricultură din punct de vedere meteorologic¹⁶. Anunțată pentru 1946, renunțarea la sistemul de aprovizionare raționalizată s-a întâmplat abia la finele anului 1947, după ce momentul de maxim al foametei trecuse. Deși din punct de vedere economic sustenabilitatea renunțării la aprovizionarea raționalizată în decembrie 1947 nu era foarte sigură, regimul miza pe beneficiile de imagine pe care o astfel de măsură le aducea, cu precădere în rândul muncitorilor non-agricoli din marile orașe¹⁷. În acest sens merită menționat că disparitățile geografice în privința aprovizionării între sat și oraș, între republici și chiar între Moscova și restul localităților nu au dispărut și chiar s-au perpetuat de-a lungul anilor 1950¹⁸.

Țările din Europa centrală și de est au implementat politici de control și raționalizare a aprovizionării similare exemplelor mai sus menționate. În funcție de capacitatea de refacere și reorganizare a economiei și agriculturii, iar în unele cazuri și în strânsă legătură cu datoriile și despăgubirile de război, abolirea raționalizării s-a întâmplat în prima jumătate a anilor 1950. În Cehoslovacia, Ungaria și Polonia încetarea raționalizării s-a petrecut în 1953, iar în România la sfârșitul anului 1954. Albania a renunțat la aprovizionarea raționalizată în două etape, prima în 1956 și total în 1957. În R.D.G. ultimele prevederi cu privire la raționalizare au încetat în 1958¹⁹.

Ceea ce ne propunem aici este o analiză asupra modului în care autoritățile române au gestionat situația dificilă de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial și cât de eficient a fost sistemul de aprovizionare raționalizată pus în practică în primii ani ai regimului comunist. De asemenea, urmărim să stabilim care a fost locul pe care București l-a avut în ansamblul sistemului de aprovizionare și în baza căror mecanisme resursele alimentare erau îndreptate spre capitală.

Reglementări cu privire la aprovizionarea raționalizată înainte de 1948

Experiența raționalizării anumitor bunuri de consum a fost trăită de către populația României încă din anii războiului. Deși nu era o măsură pe care decidenții politici o îmbrățișau cu ușurință²⁰, raționalizarea alimentelor și introducerea unui

¹⁶ Stephen G. Wheatcroft, *op. cit.*, pp. 1000-1002. În anii 1950 cel mai mare expert sovietic al fenomenelor secetelor (A.I. Rudenko) a întocmit un studiu asupra secetelor ultimilor 75 de ani (1880-1955). Acesta susținea că seceta din 1946, alături de cea din 1951, se plasa pe locul al doilea într-un clasament al celor mai acute asemenea situații, imediat după cea din 1954 (în această listă anul 1950 se situata pe locul 4).

¹⁷ Donald Filtzer, *Soviet Workers...*, p. 77.

¹⁸ Julie Hessler, *A social history of soviet trade. Trade policy, retail practices, and consumption, 1917-1953*, Princeton & Oxford, Princeton University Press, 2004, p. 309.

¹⁹ W. Brus, *1950 to 1953: The Peak of Stalinism*, în M.C. Kaser (coord.), *The Economic History of Eastern Europe, 1919-1975*, Vol. III, *Institutional change within a planned economy*, Oxford, Clarendon Press, 1986, p. 34.

²⁰ „Nu facem cartelă. Nu suntem neam de cartelari” (generalul Ion Antonescu în ședința Consiliului Economic din 9 ianuarie 1941). Stenograma ședinței este publicată în Marcel Ciucă (editor), *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri: guvernarea Ion Antonescu*, volumul II (ianuarie-martie 1941), București, Arhivele Naționale ale României, 1998, p. 22. Câteva luni mai târziu, în

sistem de cartele s-a făcut începând cu vara anului 1941. La 4 mai 1941 a apărut Oficiul raționalizării consumului, care avea menirea de a asigura administrarea și distribuirea rezervelor alimentare către populație. În iunie 1941 s-au introdus cartele pentru zahăr și ulei, în decembrie 1941 au apărut cartelele pentru carne, untură și săpun, iar în ianuarie 1942 a fost raționalizat și consumul de pâine (300 g/zi, cinci zile pe săptămână). Se pare însă că, în comparație cu restul statelor aliate de la acea vreme, România oferea populației cantități mai mari de produse raționalizate²¹.

Încheierea războiului nu a însemnat și o îmbunătățire a situației alimentare. Pe lângă efortul de achitare a despăgubirilor de război România a trebuit să facă față și unei secete de amploare care a afectat recoltele din anii 1945 și 1946 și a dus la impunerea unor măsuri care să-i diminueze efectele secetei. Încă de la începutul lunii mai 1945 guvernul a luat o serie de măsuri legislative care aveau menirea să aducă cât mai multe mărfuri în circuitul pieței. O serie de decrete-legi emise la 2 mai 1945 reglementau probleme precum salariile, reînființarea economatelor, circulația mărfurilor, amnistia infracțiunilor fiscale comise până la 31 martie 1945, stoparea speculei și a sabotajului economic²². În iunie 1945 se legiferează predarea unei părți din recolta agricolă către stat, iar mai apoi, în martie 1946, obligativitatea predării întregii cote din recolta anului precedent, producătorilor rămânându-le doar cantități pentru sămânță și consum propriu²³.

Un rol însemnat a fost acordat centrelor de aprovizionare de tip economat. Acestea funcționau mai ales în cadrul întreprinderilor, distribuind produsele raționalizate muncitorilor și având prețuri mai mici în comparație cu restul comercianților. La 15 octombrie 1945 existau 760 de economate care asigurau aprovizionarea a aproximativ 1.600.000 de persoane (muncitori și membri familiilor)²⁴. La 20 ianuarie 1946 numărul economatelor crescuse la 978, asigurând aprovizionarea a 5.204.000 persoane²⁵. Este destul de neclar modul în care evoluează economatele în perioada următoare. Aflăm că acestea sunt „reactivate”

contextul intrării trupelor germane pe teritoriul României, Antonescu nu mai este la fel de vehement și se arată în favoarea introducerii sistemului de aprovizionare prin cartele: „Trebuie studiată problema și pregătită, mai ales dacă vin trupe germane. Noi trebuie să avem cartelă. Este singurul lucru care ne poate pune la adăpost. Trebuie să facem ordine în această țară și pentru ca să facem ordine, trebuie să punem ordine în consum, și ordine în consum nu se poate decât prin cartelă. Trebuie să se învețe românul cu ordinea. Am fost contra. Trebuie pregătită chestiunea. Am o stare de fapt pe care nu o pot îndrepta în momentul acesta. Dar cu recolta viitoare, trebuie să intrăm în normal, într-o ordine. Aceasta nu se poate organiza decât printr-o organizare a consumului”, în ședința Consiliului Economic din 10 aprilie 1941, publicată în Marcel Ciucă (editor), *op. cit.*, volumul III (aprilie-iunie 1941), București, 1999, p. 152.

²¹ Valentin Vasile, *Viața cotidiană a românilor între anii 1941-1965*, teză de doctorat, Facultatea de Istorie - Universitatea din București, București, 2011, p. 208.

²² Vezi „Monitorul Oficial”, partea I, nr.101 din 3 mai 1945, pp. 3623-3649.

²³ Ion Alexandrescu, *Evoluția economiei*, în Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria Românilor*, vol. IX: *România în anii 1940-1947*, București, Editura Enciclopedică, 2008, pp.762-812.

²⁴ Al. Sobaru, *Economia și planificarea comerțului socialist în R.P.R.*, București, Editura Științifică, 1962, p. 24.

²⁵ Ion Alexandrescu, *op.cit.*, p. 790.

în aprilie 1947²⁶ ca urmare a inflației accelerate care face achiziționarea produselor alimentarea dificilă. Desființarea economatelor se pare că se întâmplă în august 1947 pentru că reprezentau „o frână în calea menținerii stabilității monedei”²⁷.

Anul 1947, în privința măsurilor care reglementează aprovizionarea populației, se remarcă prin densitatea actelor legislative menite să aducă acest domeniu sub controlul total al statului. În ianuarie 1947 se legiferează „raționalizarea consumului la restaurante”²⁸, care presupunea introducerea unor meniuri fixe (cel mult 6 feluri de mâncare), folosirea cărnii doar 3 zile din săptămână (marți – carne de pasăre; joi – pește, vânat, mezeluri și afumături; duminică – carne de vită, porc și oaie), interzicerea unor alimente precum carnea de gâscă sau curcan, icre negre sau roșii, anumite sortimente de brânzeturi și produse preparate din făină și ouă. Decizia mai stabilea că o porție de friptură nu poate avea mai mult de 250 g., iar programul restaurantelor era limitat la intervalul 12.00-16.00 pentru masa de prânz și 19.00-22.00 pentru cină. La aceeași dată era emisă și o decizie cu privire la raționalizarea consumului de carne în comunele urbane²⁹. Rația săptămânală era stabilită la 250 g de persoană, iar consumul permis doar sâmbăta și duminica. La restaurantele din comunele suburbane carnea se servea doar duminica, iar aceasta nu putea să depășească 5% din consumul săptămânal al localității respective.

În ianuarie 1947 a apărut și un sistem de mercurial care avea menirea să stabilească prețuri maxime cu care produsele din piețe puteau să fie vândute. Aceste prețuri erau calculate de către „comisiile de stabilire a prețurilor maxime” care funcționau pe lângă primăriile localităților urbane. Menținerea prețurilor în limitele fixate de mercurial era mai curând o iluzie. De cele mai multe ori se întâmpla o negociere între părți care avea ca efect urcarea prețului la o valoare dezirabilă de către vânzător și rezonabilă pentru cumpărător³⁰.

Începând cu 1 august 1947 a fost raționalizat și consumul de pâine și mălai³¹. Rațiile pe care populația le primea variau în funcție de dificultatea muncii pe care o făcea fiecare individ: un miner primea 700 g/zi, soldații sub arme 500 g., iar muncitorii cu munci grele câte 500 g/zi pâine de patru ori pe săptămână și 500 g. mălai/zi de trei ori pe săptămână. Restul muncitorilor și funcționarii primeau 350 g/zi pâine timp de 4 zile și 350 g/zi mălai pentru 3 zile din săptămână. 250 g/zi de pâine

²⁶ Vezi Dinu C. Giurescu, *Lichidatorii. România în 1947*, București, Editura Enciclopedică, 2010, p. 148. Autorul face trimitere la o decizie a Ministerului Industriei și Comerțului din 28 aprilie 1947 („Monitorul Oficial”, nr. 95 din 28 aprilie 1947, p. 3317).

²⁷ Ion Alexandrescu, *op. cit.*, p. 803. Nu se face trimitere către un act legislativ sau o altă sursă care să detalieze problema desființării economatelor.

²⁸ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 14, 17 ianuarie 1947. Ministerul Economiei Naționale. Decizia nr 3943 din 14 ianuarie 1947. Raționalizarea consumului la restaurante. pp. 396-397.

²⁹ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 14, 17 ianuarie 1947. Ministerul Economiei Naționale. Decizia nr 3949 din 14 ianuarie 1947. Raționalizarea consumului cărnii de bovine, porcine și ovine. p. 398.

³⁰ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, pp. 145-146.

³¹ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 180, 8 august 1947. Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 1073 din 31 iulie 1947. Ministerul Industriei și Comerțului. Raționalizarea consumului de pâine și mălai. p. 7030.

pentru 4 zile, respectiv 250 g/zi mălai pentru 3 zile primeau membrii de familie ai angajaților și cei care nu sunt înscrși la economate. Introducerea sistemului de cartele pentru pâine a însemnat înființarea (în Capitală) unor centre speciale pentru distribuirea rațiilor. Noul sistem de distribuire se pare că a afectat și calitatea pâinii: „a apărut un fel de calup paralelipipedic, cu un miez ce se întărea după prima zi și nu mai avea gustul tradițional al pâinii ieșite din cuptor”³².

În toamna anului 1947 apar o serie de acte legislative care continuă măsurile de raționalizare. Astfel legea Nr. 308 se referea la consumul produselor alimentare și industriale de primă necesitate³³ preciza produsele care intrau sub incidența ei: pâine, mălai, făină, paste făinoase, crupe, zahăr, grăsimi animale și vegetale, carne (proaspătă, afumată și conservată), pește, brânzeturi, mezeluri, conserve, cartofi, fasole, mazăre, săpun, sodă cristalizată, produse textile și de pielărie, combustibil și carburanți. Articolul 2 al legii arăta că „rațiile pot fi stabilite pe persoane și pe categorii de consumatori, ținând seama de disponibil și necesități”, fapt care se va concretiza printr-un sistem diferențiat de distribuire al cartelor până la lichidarea acestui mod de aprovizionare. Doar peste câteva zile o decizie a Ministerului Industriei și Comerțului³⁴ cu privire la alimentele care sunt libere la vânzare, cumpărare, transport și consum arăta că toate alimentele sunt libere, cu excepția celor enumerate mai sus. Un alt punct al deciziei dădea dreptul consumatorilor individuali, domiciliați în municipii și comune urbane „să cumpere direct de la producători și să transporte fără nici o formalitate: un porc pe care îl pot crește și tăia pentru gospodăria lor, 5 kg carne proaspătă provenită din tăierile făcute în mediul rural”.

Menită să înlocuiască rețeaua de economate, în octombrie 1947 se puneau bazele Societății Comerciale de Stat pentru distribuirea produselor raționate³⁵. Societatea cumpăra de la fabrici mărfurile repartizate de Ministerul Industriei și Comerțului, vindea mărfurile centrelor de distribuție, controla distribuirea mărfurilor pe cartele și răspundea de operațiunile financiare care implicau toate aceste schimburi. La sfârșitul lunii noiembrie 1947 apărea și o Societate Municipală pentru aprovizionarea Capitalei³⁶, care avea ca scop achiziția de articole alimentare și combustibili, distribuirea sau vânzarea bunurilor achiziționate prin depozite, centre sau magazine de desfacere. Societatea era responsabilă de „dirijarea consumului și repartitia articolelor raționate în cuprinsul Municipiului București și a comunelor suburbane”.

³² Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 149.

³³ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 200, 1 septembrie 1947, pp. 7913-7914.

³⁴ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 207, 9 septembrie. Ministerul Industriei și Comerțului. Decizia 4736 din 6 septembrie privind alimentele care sunt libere, la vânzare, cumpărare, transport și consum, pp. 8151-8152.

³⁵ „Monitorul Oficial”. partea I, nr. 227, 2 octombrie 1947, Comisia ministerială pentru redresarea economică și stabilizarea monetară. Decizia nr. 66/1947 privind înființarea Societății Comerciale de Stat pentru distribuirea produselor raționate, pp. 8867-8870.

³⁶ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 275, 27 noiembrie 1947. Comisia ministerială pentru redresarea economică și stabilizarea monetară. Decizia nr. 110/1947 privind înființarea Societății Municipale pentru Aprovizionarea Capitalei, pp. 10474-10476.

Toate aceste reglementări au dus, încetul cu încetul, la controlul tot mai strâns asupra modului în care populația urbană ajungea la resursele alimentare. În anii care au urmat dependența populației față de cartelele de alimente a fost din ce în ce mai mare, iar distribuția lor diferențiată, în funcție de dificultatea muncii făcute, a dus la o adevărată luptă pentru accesul la un tip de cartelă cât mai bun.

Aspecte generale ale distribuției produselor alimentare raționalizate

Dacă până la 1 august 1947 exista un singur tip de cartelă, eliberată tuturor locuitorilor urbani, după această dată s-a implementat un sistem care asigura muncitorilor un regim preferențial de aprovizionare. În funcție de efortul depus în muncă, erau stabilite 3 categorii: muncă în subteran, muncă grea și muncă obișnuită, căreia îi aparținea și categoria funcționarilor. Din octombrie 1947 populația urbană nesalariată primea fie cartele pentru membrii de familie ai salariaților (care se împărțeau în două tipuri de cartele, pentru cei care aveau peste 16 ani și cei care aveau sub 16 ani). Pentru restul populației urbane s-a stabilit un tip special de cartelă care însă nu a durat foarte mult³⁷.

Pentru întreaga perioadă analizată de noi (1948-1954), cu diferențe minore de la un an la altul, regulile în baza cărora se făcea eliberarea și distribuirea cartelelor erau următoarele: cartela tip A (culoarea violet) era destinată celor care aveau munci excepționale (în subteran, piloți de avioane, mecanici și fochiști pe locomotive, muncitori la fabrica de negru de fum, scafandrii); cartela tip B1 (culoare maron) se elibera celor care aveau munci foarte grele (topitori, cochilari, vagonetari, laminatori, turnători, muncitorii care lucrează în medii toxice în industrii chimice și metalurgice, minerii și spărgătorii de piatră în cariere, plutașii); cartela tip B (culoarea roșie) se elibera celor care aveau munci grele (munci mai puțin periculoase sau solicitante din domeniul celor enumerate la cartela tip B1, precum și o serie de activități din industria petrolieră și de gaz metan, chimică, industria de sticlărie, industria cauciucului, arte grafice, transporturi, textilă, hârtie și celuloză, pielărie, industria lemnului forestier, industria alimentară, construcții, domeniul sanitar etc.); cartela tip C (culoarea albastră) era primită de salariații care nu se încadrau în categoriile celor trei cartele superioare, precum și de oamenii de știință, scriitorii, artiștii, ziariștii nesalariați de pe lângă redacții, dacă sunt membrii ai sindicatului; personalul casnic (excepție fac cei care sunt angajați la comercianți, industriași și liber profesioniști), personalul tehnic de întreținere a imobilelor, elevii școlilor medii și profesionale, studenții nesalariați. Cartela tip D1 (culoarea verde) era eliberată pensionarilor și invalizilor, orfanilor și văduvelor de război precum și membrilor de familie (soț/soție nesalariată, copii peste 14 ani, până la 21, dacă urmează o școală, părinții soțului și ai soției dacă locuiesc împreună și sunt

³⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale, București (în continuare ANIC), fond CC al PCR – secția Economică, dosar 149/1952, f. 30-45 (Raport privind regimul cartelelor, 1947-iunie 1952).

întreținuți de către salariați). Cartela D2 (culoarea orange) era atribuită copiilor până la 14 ani³⁸.

Instrucțiunile de eliberare și distribuire a cartelelor arătau și care sunt categoriile care nu aveau dreptul la cartelă: cei care dețin anumite suprafețe de pământ cultivabil, cei care fac acte de comerț, cei care sunt internați în spital (pe perioada internării), ofițerii, subofițerii și restul personalului care aparține categoriei de salariați publici care sunt aprovizionați direct prin instituția la care lucrau, pensionarii proveniți din foști patroni, membri de familie ai unui patron, dacă sunt salariații săi.

Distribuirea cartelelor se făcea prin intermediul Direcției Comerciale Municipale (pentru București), respectiv a Direcțiilor Comerciale județene/regionale, în baza unei declarații nominale tip. Eliberarea cartelelor se făcea la centrele de distribuire confruntându-se declarațiile tip (în prealabil verificate) cu buletinele de populație. Beneficiarii semnav pentru primirea cartelelor, specificând și seria cartelei primite. Oricine încerca să completeze premeditat declarații care urmau să-i aducă un tip de cartelă, ce nu i se cuvenea sau orice infracțiune care ducea la însușirea unei cartele intra sub incidența legii sabotajului economic, care prevedea pedepse cu închisoarea de la 4 la 12 ani³⁹.

La sfârșitul fiecărui an erau publicate acte legislative care îmbunătățeau sau aduceau modificări normelor de eliberare și distribuire a cartelelor. Spre exemplu, Decizia 100 din 7 decembrie 1949 îi excludea de la dreptul de a avea cartelă pe ziariștii nesalariați sau pe studenții care luau toate mesele la cantină. Aceeași decizie dădea dreptul membrilor cooperativelor de producție din mediul urban care lucrau în mod permanent la cartela tip C⁴⁰. În decembrie 1950 o reglementare asemănătoare prevedea obligativitatea întreprinderilor de a viza lunar cartelele de alimente ale salariaților și nu trimestrial cum se făcea până atunci⁴¹. Normele pentru eliberarea și distribuirea cartelelor pe 1952 erau stipulate în Decizia 3000A din 15 decembrie 1951, iar pentru anul 1953, în decembrie 1952 s-a hotărât prelungirea valabilității Deciziei 3000A/1951 cu câteva amendamente⁴².

În privința amplorii pe care o are sistemul de aprovizionare a produselor raționate este relevant un raport de activitate al Ministerului Comerțului și Alimentației pentru perioada 1 ianuarie 1948 – 1 iunie 1949. Printre altele, se arăta în document o creștere a numărului consumatorilor de produse raționate, în trimestrul I 1949 față de trimestrul al IV-lea 1948 cu 14% (vezi tabelul III).

³⁸ ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar 201/1949, f.10-13.

³⁹ *Ibidem*, f. 13-16.

⁴⁰ ANIC, fond CC al PCR – secția Economică, dosar 353/1952, f. 28-29.

⁴¹ *Ibidem*, f. 30-32.

⁴² ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar 111/1952, f. 47-52.

Tabel III. Numărul consumatorilor de produse raționate, în trimestrul al IV-lea 1948 și trimestrul I 1949.

	Trimestrul al IV-lea 1948	Trimestrul I 1949
Cartele	4.310.000	4.730.000
Cantine	545.000	600.000
Șantiere, sezonieri	174.000	300.000
Total	5.029.000	5.630.000

Sursa: ANIC, CC al PCR – secția Economică, dosar 40/1949.

Dacă analizăm creșterea numărului cartelelor de alimente distribuite populației se observă o sporire cu peste 60% a numărului acestora la începutul anului 1949 față de luna decembrie 1947 (vezi tabelul IV). Această creștere nu urmărește fidel creșterea numărului salariaților care au intrat în câmpul muncii, ci este cauzată și de ușurința sau abuzurile care duc la lărgirea populației deținătoare de cartelă⁴³. Un bun exemplu în acest sens este numărul mare al cartelelor distribuite în mediul rural. La începutul anului 1949, față de 1 ianuarie 1948 în mediul rural sunt cu 70% mai multe cartele. Din cele aproximativ 1.150.000 de cartele din mediul rural doar 20% aparțin muncitorilor industriali, restul fiind în posesia altor categorii care „nu ar trebui să beneficieze de cartele”. Cele 1.149.253 de cartele sunt fie de tip C (422.727), fie de tip D1, destinate membrilor de familie (726.526)⁴⁴. De-a lungul anilor 1949 și 1950 au fost semnalate numeroase cazuri de intervenții pe lângă Ministerul Comerțului Interior, din partea comitetelor sindicale, care aveau ca scop eliberarea de cartele cu exceptări de la dispozițiile legale. Cel mai adesea ministerele, instituțiile sau întreprinderile care solicitau mai multe cartele motivau că neeliberarea lor puna în pericol realizarea planului prin plecarea din muncă a salariaților⁴⁵.

Tabel IV. Evoluția numărului de cartele și structura lor în funcție de tipul de rații.

	Nr. cartelelor distribuite	Indice (total)	A	B1	B	C	D1	D2
Decembrie 1947	2.771.163	100	100	-	100	100	100	100
Trimestrul I 1948	3.007.664	108	111	-	112	108	108	108
Trimestrul al II-lea 1948	3.924.098	141	100	-	100	163	137	135
Trimestrul al III-lea 1948	4.071.327	148	100	-	140	161	143	142
Trimestrul al IV-lea 1948	4.310.312	156	140	100	154	162	150	153
Trimestrul I 1949	4.473.863	162	165	146	160	174	161	167

Sursa: ANIC, CC al PCR – secția Cancelarie, dosar 201/1949, f. 4.

⁴³ ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar 201/1949, f. 4-9.

⁴⁴ ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar 183/1949, f. 3-4.

⁴⁵ ANIC, fond CC al PCR – secția Economică, dosar 149/1952, f. 37.

Pentru anii 1950-1954, când a continuat să existe sistemul de aprovizionare pe bază de cartele, nu deținem date care să permită o analiză asupra evoluției numărului de cartele sau a împărțirii lor în funcție de tipul de rație primită. La începutul anului 1950 se părea că tendința de creștere a numărului de cartele încă era de actualitate. Într-o consfătuire a Confederației Generale a Muncii din 9 ianuarie 1950 se arăta că numărul deținătorilor de cartelă ajunsese la aproximativ o treime din populația țării, adică peste 5 milioane de cartele⁴⁶. În anii următori probabil că numărul cartelelor a înregistrat o stagnare și chiar o ușoară scădere. Raportul privind desființarea cartelelor în R.P.R. preciza că în 1954 numărul beneficiarilor era de aproximativ 4.760.000⁴⁷. Poate că un grad de relevanță mai mare asupra importanței sistemului de aprovizionare pe bază de cartele îl aduce prezentarea ponderilor principalelor produse alimentare desfăcute prin sistemul raționalizat din totalul desfacerii. Chiar dacă tendința este de scădere de la un an la altul, până la desființarea lor în 1954, desfacerea pe cartele nu scade sub 2 treimi din totalul cantității pentru alimentele de bază (vezi tabelul V).

Tabel V. Pondera produselor desfăcute pe bază de cartele și rații din totalul cantităților desfăcute.

Produsul	1950	1951	1952	1953	1954
Pâine integrală	94	89	67	73	67
Paste făinoase	94	79	66	64	59
Carne	88	89	84	79	75
Slănină	98	94	100	90	76
Zahăr	80	64	58	71	72
Ulei	99	97	92	88	72

Sursa: Al. Sobaru, *op.cit.*, p. 47.

Prezentarea evoluției numerice a cartelelor și a modului în care este reglementată distribuirea lor nu acoperă complexitatea problemelor care au în prim-plan aprovizionarea cu produse raționalizate. Efortul pentru procurarea alimentelor nu se încheie odată cu intrarea în posesia unei cartele. Dovadă sunt nenumăratele situații pe care le-am întâlnit în documentele de arhivă care descriu stări de fapt complexe și trădează disfuncționalitățile sistemului de aprovizionare. Nemulțumirile indivizilor sunt variate și elocvente asupra situației reale a nivelului de trai. În luna noiembrie 1948 un raport asupra stării de spirit a populației prezenta situația unor salariați CFR de la Iași care s-au revoltat din cauza schimbării tipului de cartelă de muncă grea în cartelă de muncă ușoară. În aceeași lună, cetățenii Capitalei își petreceau 5-6 ore la coadă pentru ridicarea rației de carne⁴⁸. În general București și

⁴⁶ ANIC, fond CC al PCR – secția Organizatorică, dosar 104/1950, f. 3-5.

⁴⁷ ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar 130/1954, f. 32-35.

⁴⁸ ANIC, fond CC al PCR – secția Organizatorică, dosar 143/1948, f. 98-107.

zonele cu concentrare mare de muncitori erau considerate prioritare în privința aprovizionării, iar numărul mare al beneficiarilor de cartele din aceste centre făceau ca produsele raționate să fie componenta esențială a aprovizionării. În luna mai 1950 în Valea Jiului exista „o aprovizionare relativ bună”, cantinele primeau 450 g în loc de 500 g de carne (din care 40% erau oase) săptămânal pentru fiecare salariat. De asemenea, salariații primeau și 750 g carne/săptămână rație, iar minerii care nu absentau de la lucru primeau și 2 kg de slănină/lună. Nu la fel de bună este situația muncitorilor din industria petrolieră (județele Prahova, Dâmbovița și Buzău) care până în luna mai primiseră carne pe cartelă doar de două ori. În județul Bacău carnea alocată pentru aprovizionarea minerilor și petroliștilor nu era suficientă pentru acoperirea întregului număr de cartele⁴⁹.

Un document de sinteză de la sfârșitul anului 1951 aducea în discuție incapacitatea statului de a asigura aprovizionarea populației: „muncitorii nu au primit în cursul anului toate produsele alimentare și industriale prevăzute în cartele pentru că numărul acestor cartele a fost prea mare față de fondul centralizat al statului”⁵⁰. Soluția cea mai la îndemână pentru astfel de situații era reprezentată de modificarea normelor de distribuire a cartelelor astfel încât accesul să fie îngreunat sau cei care aveau dreptul la o cartelă dintr-o categorie superioară să fie retrogradați către tipuri de rații inferioare. Așa se ajungea la nemulțumiri chiar și din partea membrilor de partid. În ianuarie 1951, după intrarea în vigoare a normelor de eliberare a cartelelor foarte mulți membri de partid au refuzat să primească noile cartele (mai ales cei care aveau în posesie pământ și care au primit cartelă inferioară categoriei deținute până atunci)⁵¹.

Aprovizionarea raționalizată în București

Locul pe care Capitala l-a avut în sistemul de aprovizionare, de-a lungul întregii perioade comuniste a fost unul preferențial. Ambiția comuniștilor de a reduce inițiativa privată în toate domeniile economice a însemnat, alături de alte aspecte, și asigurarea printr-un mecanism centralizat a aprovizionării populației. Efortul de coordonare și de administrare a resurselor a fost mare pentru o aglomerare urbană de mărimea Bucureștilor. Conform recensământului populației din 1948 București aveau 1.041.807 locuitori⁵², adică 28% din populația urbană a României. Pentru anul 1954 populația estimată a Capitalei era de 1.194.487 locuitori⁵³. Cea mai mare parte a acestei populații beneficia, în măsuri diferite, de o formă de aprovizionare raționalizată. În august 1949 numărul cartelelor locuitorilor Capitalei ajungea la 922.000, din care aproximativ 150.000 erau cartele de tip B

⁴⁹ ANIC, fond CC al PCR – secția Economică, dosar 45/1950, f. 1-7. Referat privitor la aprovizionarea centrelor muncitorești, 26 mai 1950.

⁵⁰ ANIC, fond CC al PCR – secția Economică, dosar 91/1951, f. 2-11.

⁵¹ ANIC, fond CC al PCR – secția Organizatorică, dosar 64/1951, f. 25-30.

⁵² *Populația și clădirile Municipiului București în 1948. Rezultatele provizorii ale Recensământului de la 25 Ianuarie*, București, Institutul Central de Statistică, 1948, p. 13.

⁵³ *Anuarul statistic al orașului București – 1959*, București, Direcția Centrală de Statistică, 1959, p. 54.

(pentru muncă obișnuită)⁵⁴. Pe lângă necesitatea practică de a asigura produsele necesare unui număr considerabil de indivizi, statutul de capitală oferea Bucureștilor un plus de atenție, dublată și de numărul mare de muncitori care locuiau în oraș și care au reprezentat segmentul social preferat din punct de vedere ideologic⁵⁵. Chiar și în aceste condiții aprovizionarea Capitalei nu a fost lipsită de greutate și de probleme majore de-a lungul anilor asupra cărora ne-am oprit (1948-1954).

Într-o ședință din 8 septembrie 1949 în care se discuta problema aprovizionării pentru iarnă a centrelor muncitorești, Ana Pauker pleda pentru alocarea unui număr cât mai mare de resurse către București: „Nu degeaba ne alarmăm de București. Cel puțin 1/3 din populația orășenească a țării, o populație care nu produce fructe și zarzavaturi, aparține Bucureștiului și de aceea ne ocupăm în special de Capitală și apoi de celelalte părți din țară”⁵⁶. Genul acesta de retorică probabil fusese aplicat și cu un an înainte în cazul planificării repartizării producției de cartofi. Recolta totală de cartofi care urma să fie repartizată era de 120.000 tone. Armata urma să primească 12.300 tone, industria prelucra 20.000 tone, iar obligațiunile de stat se ridicau la 4.300 tone. Ceea ce este cu adevărat interesant este modul în care se împărțea restul cantității de cartofi. Capitala primea 45.000 tone și celelalte centre muncitorești 38.400 tone⁵⁷. Cantitatea mare de cartofi repartizată către București a dus la apariția unor greutăți de ordin „psihologic” în privința distribuției către consumatori: „oferta prea mare a diminuat cererea”. Raportul referitor la aprovizionarea pentru iarna a salariaților arăta că „Aprozar”, instituția care se ocupa cu colectarea și distribuția cartofilor, a scos la vânzare cantități enorme în toate piețele și centrele de desfacere, ceea ce a dus la „un curent de auto-liniștire a consumatorilor în sensul că văzând că sunt cartofi mulți nu au mai manifestat interesul necesar pentru aprovizionare”⁵⁸.

Un alt exemplu de repartizare discreționară către București a resurselor alimentare se referă la rezerva de carne îndreptată spre Capitală în martie 1950: „De la Centrala Comcar – București, s-au primit în ultimele zile telegrame, prin care se dau dispoziții agenției Comcar – Iași să expedieze spre București și Ploiești, toate vitele și porcii existenți în stoc, iar pentru Iași să se rețină numai viței care se vor repartiza spitalelor, armatei și căminelor”⁵⁹. Această cerere din partea Bucureștilor

⁵⁴ ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar 73/1949, f. 6.

⁵⁵ Statutul aparte pe care capitala îl are în sistemul de aprovizionare se reproduce și în celelalte state socialiste. Acesta poate fi interpretat și ca o fațetă a războiului rece, dacă ținem cont că în retorica ambelor tabere consumul și bunăstarea joacă un rol important. A se vedea Martin Franc, *A Shop Window of the Regime: The Position of Prague as the Capital in the Preferential Supply System of Selected Czechoslovakian Cities, 1950-1970*, in Peter J. Atkins, Peter Lummel, Derek J. Oddy (coord.), *Food and the City in Europe since 1800*, Aldershot, Ashgate Publishing Limited, 2007, pp. 155-164.

⁵⁶ ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar 235/1949, f. 16.

⁵⁷ ANIC, fond CC al PCR – secția Economică, dosar 56/1948, f. 1, Raport asupra situației aprovizionării pentru iarnă a salariaților, noiembrie 1948.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 14-15.

⁵⁹ ANIC, fond CC al PCR – secția Organizatorică, dosar 100/1950, f. 33, Notă a Direcției Organizatorice către Ministerul Industriei Alimentare cu privire la aprovizionarea cu carne din județul Iași, 25 martie 1950.

apărea în contextul în care la Iași distribuția rațiilor de carne în luna februarie fusese acoperită doar în proporție de 31%.

Un alt element care arăta cât de important era Bucureștiul pentru sistemul de aprovizionare național îl reprezenta modul în care erau amplasate depozitele frigorifere din țară. La nivelul anului 1949 în România, suprafața totală a depozitelor frigorifere era de 11.000 mp (mult sub necesar!). Dintre acestea, 4.000 mp aparțineau abatoarelor din provincie, 4.000 mp erau rezervate punctelor de export, iar 3.000 mp se găseau în București⁶⁰.

În ciuda celor enunțate mai sus Capitala nu era nici pe departe un loc al abundenței sau al consumului relaxat. Nevoia de cartelă și dificultatea procurării alimentelor reprezentau realități cotidiene și pentru bucureșteni. Cantitățile mari de alimente care se îndreptau spre Capitală nu sunt întotdeauna suficiente pentru satisfacerea cererii populației. Cele mai întâlnite nemulțumiri erau provocate de desfacerea rațiilor de carne. Spre exemplu, în iulie 1949 pe cartelă în București carnea a fost livrată după cum urmează: 386.000 kg în prima săptămână, 420.000 kg în săptămâna a doua, 440.000 a treia săptămână și 310.000 kg în ultima săptămână. Cu toate acestea, în luna iulie nu s-a acoperit în întregime necesarul de carne pentru cartele (deficitul a fost de 468.000 kg)⁶¹. Un calcul simplu ne arată că, în medie, în iulie, pentru fiecare posesor de cartelă s-a distribuit 1,6 kg de carne (desigur că există variații de la un tip de cartelă la altul). Un raport de activitate al Ministerului Industriei Alimentare indica cifra de 36 kg carne consumată în medie de fiecare locuitor urban în anul 1949 (dacă ținem cont că respectivul raport acoperă perioada 1 ianuarie 1948 - 1 iunie 1949, cel mai probabil consumul este estimat)⁶², ceea ce însemna că în Capitală consumul de carne era fie cu mult sub media urbană (aproximativ la jumătate), fie ponderea consumului de carne desfăcută la liber acoperea mare parte din consumul bucureștenilor (puțin probabil!). Însă citirea unei alte surse ne face să privim cu suspiciune cele 36 kg de carne/locuitor urban consumate în anul 1949. Un material informativ care prezintă date despre nivelul de trai al populației din R.P.R. în anul 1948, 1952 și 1953, arăta că, în medie, membrul unei familii de muncitori, în anul 1948 a consumat 1,450 kg carne în fiecare lună, cifra care pare mai apropiată de realitatea epocii⁶³.

Aprovizionarea pentru sărbători presupunea un efort suplimentar pentru asigurarea necesarului de alimente. În iarna anului 1949, deși Capitalei i-au fost asigurate cantitățile de alimente prevăzute pentru desfacerea raționalizată, din cauza presiunii mari venite din partea cumpărătorilor, vânzătorii au vândut mărfuri raționate fără să mai țină cont dacă respectivul individ era înscris la centrul respectiv și avea dreptul să achiziționeze respectivul produs⁶⁴. În același timp se aduceau pe piață anumite produse în cantități cu mult mai mari decât se prevăzuse:

⁶⁰ ANIC, fond CC al PCR – secția Economică, dosar 40/1949, f. 28.

⁶¹ ANIC, fond CC al PCR – secția Cămară, dosar 73/1949, f. 3-11.

⁶² ANIC, fond CC al PCR – secția Economică, dosar 40/1949, f. 13.

⁶³ ANIC, fond CC al PCR – secția Economică, dosar 58/1953, f. 6.

⁶⁴ ANIC, fond CC al PCR – secția Economică, dosar 73/1949, f. 1-4.

în loc de 30 tone de păsări tăiate s-au adus 136 tone, ceea ce a făcut ca însemnate cantități să rămână în depozite.

Problema distribuției este esențială pentru asigurarea aprovizionării unei localități de dimensiunea Bucureștilor. Încă de la sfârșitul anului 1947 au început să apară primele magazine de stat, însă abia în mai 1948 se pun bazele comerțului de stat prin înființarea unor societăți anonime la care acționar este statul și care aveau ca obiect de activitate cumpărarea și vânzarea mărfurilor de orice fel (cele mai importante astfel de societăți sunt „Alimentara”, „Còmcar”, „Aprozar”). Comerțul de stat se afla sub coordonarea Ministerului Comerțului Interior. Până la sfârșitul anului 1948 cele mai multe dintre magazinele de stat au fost deschise în București. Din cele 581 de magazine existente în decembrie 1948 în București se găseau 386. În cea mai mare parte acestea aveau profil alimentar, 351, restul fiind magazine de îmbrăcăminte (19) sau fierărie (16)⁶⁵. Existau numeroase deficiențe în modul de funcționare al magazinelor de stat, ceea ce făcea ca particularii să fie preferați de către consumatori. Un raport asupra modului în care sunt aprovizionate magazinele de stat din București arăta că „nu se găsesc făină, griș, orez, ouă, unt, untdelemn, brânză, nuci, fasole, în schimb în comerțul liber acestea exista cu prisosință, mai ales făină și untdelemn la negustorii ambulanți”⁶⁶. Vina pentru astfel de situații era pusă în seama numărului mare al foștilor patroni și comercianți individuali printre angajații magazinelor de stat. În acest sens trebuia citită și afirmația lui Vasile Luca din noiembrie 1948: „Lenin a arătat că problema aprovizionării orașelor este luptă de clasă pe viață și pe moarte; noi am pus burghezia în posturi de comandă, ceea ce nu este just”⁶⁷. Chiar dacă numărul comercianților particulari era în continuă scădere, la finele anului 1948, în București erau înregistrate cu mult mai multe firme particulare decât magazine de stat (peste 6.000)⁶⁸. Nu cunoaștem însă câte din aceste firme au ca obiect de activitate comercializarea produselor alimentare. În anul 1952 se trece la reorganizarea comerțului de stat. HCM nr. 400/1952 prevedea măsuri pentru îmbunătățirea circulației mărfurilor și dezvoltarea comerțului de stat. Se reglementa atât organizarea comerțului de gros, cât și organizarea comerțului local și al alimentației publice. La București, efectele imediate ale hotărârii s-au concretizat prin apariția la 15 aprilie 1952 Direcției Comerțului Local, Direcției Trusturilor de Alimentație Publică Locală, precum și a Oficiului de Gros Alimentar⁶⁹.

Cea mai mare parte a alimentelor raționalizate nu erau distribuite populației prin magazinele de stat, ci prin puncte de desfacere special create pentru acest scop. Adesea ele erau așezate în zonele în care erau concentrări mari de muncitori.

⁶⁵ ANIC, fond CC al PCR – secția Organizatorică, dosar 39/1948, f. 5-11.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 1-4.

⁶⁷ ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar 55/1948, f. 5. Proces verbal al ședinței Secretariatului PMR din 11 noiembrie 1948.

⁶⁸ ANIC, fond CC al PCR – secția Economică, dosar 40/1949, f. 23.

⁶⁹ ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri (în continuare, PCM) – inv. 3135, dosar 597/1952, f. 1-16.

Spre exemplu, în București funcționau în 1948 peste 600 de centre pentru distribuirea rațiilor de zahăr și ulei⁷⁰. Mult mai problematică pare să fi fost distribuția rațiilor de carne. Numărul măcelăriilor din Capitală este diferit de la o sursă la alta. Într-o consfătuire a Biroului Politic al CC al PMR cu un grup de muncitori din Capitală, din 28 septembrie 1948, se arăta că în București existau 108 măcelării⁷¹. Un document datat doar câteva zile mai târziu, 3 noiembrie 1948, făcea referire la faptul că numărul măcelăriilor din București scăzuse de la 240 la 180⁷². Tot în luna noiembrie 1948, într-un referat privind lichidarea unor cooperative de consum și înlocuirea lor cu magazine alimentare, se arăta că distribuția cărnii în Capitală se făcea defectuos, cozile fiind foarte mari, din cauza numărului insuficient al centrelor de desfacere ale Societății Comerciale „Comcar”. Celor 140 de centre ale societății li se adăugau și 40 de centre de desfacere care funcționau pe lângă cooperative de salariați⁷³.

În august 1948 a luat ființă Societatea Comercială „Aprozar”, care avea ca activitate aprovizionarea Capitalei cu legume și fructe. Deși avea un aparat administrativ destul de mare, comerțul de stat nu reușea în anii 1948-1949 să asigure decât aproximativ 40% din necesarul de legume și fructe al Bucureștiului, restul aprovizionării aparținând comerțului particular⁷⁴. Cele mai multe probleme ale comerțului de stat erau cauzate de funcționarii și achizitorii care se ocupau de contractarea și colectarea mărfurilor ce urmau să fie desfăcute în București. Achizitorii Aprozar-ului erau deseori acuzați de sabotaj pentru că achiziționau produse de proastă calitate pe care le trimiteau la București în timp ce produsele bune erau cumpărate de către negustori particulari⁷⁵. Comercianții particulari se dovedeau mult mai dinamici, reușind să stabilească relații personale cu colectorii Aprozar și să le ofere acestora diverse avantaje în schimbul cedării produselor de calitate sau, în alte cazuri, a achiziției de marfă prin intermediul acestor particulari și nu direct de la producător. În jurul Bucureștilor țărani nu mai ajung în piață, ci preferă să-și vândă marfa acestor intermediari⁷⁶. O altă problemă care îngreuna aprovizionarea și avea efecte asupra prețului de desfacere era reprezentată de un fel de concurență întâlnită între instituțiile care se ocupau de colectare. Spre exemplu, în toamna anului 1948, colectările de ceapă erau făcute de Aprozar (pentru București), Centrocom Aliment (pentru provincie) și „Aproam” (pentru armată). Între cele trei entități nu exista coordonare și își desfășurau activitatea în aceleași zone ale țării, astfel producătorii deveneau rezervați în a-și vinde marfa și încercau să liciteze pentru obținerea unui preț cât mai bun⁷⁷. Urmând modelul sovietic, în

⁷⁰ ANIC, fond CC al PCR – secția Organizatorică, dosar 30/1948, f. 11.

⁷¹ ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar 37/1948, f. 28.

⁷² ANIC, fond CC al PCR – secția Economică, dosar 52/1948, f. 1-6. Proces verbal al conferinței din ziua de 3 noiembrie 1948 în legătură cu situația aprovizionării muncitorilor.

⁷³ ANIC, fond CC al PCR – secția Organizatorică, dosar 30/1948, f. 7-19.

⁷⁴ ANIC, fond CC al PCR – secția Economică, dosar 222/1952, f. 185-191.

⁷⁵ ANIC, fond CC al PCR – secția Organizatorică, dosar 30/1948, f. 1-6.

⁷⁶ ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar 235/1949, f. 1-19.

⁷⁷ ANIC, fond CC al PCR – secția Economică, dosar 56/1948.

1952 se elaborează o hotărâre cu privire la asigurarea cu legume a Capitalei. Practic se dorea stabilirea în jurul Bucureștilor a unei zone în care să se cultive cu precădere legume pentru asigurarea consumului Capitalei. Suprafața necesară aprovizionării Bucureștilor fusese calculată la 20.265 ha, însă principala problemă era reprezentată de faptul că aproximativ 75% din teren nu aparținea statului⁷⁸.

Anul 1953. De la „foamea festivalului” la aprovizionarea abundentă

Am ales să analizăm separat modul în care Capitala a fost aprovizionată de-a lungul anului 1953 datorită situației excepționale a orașului din acest an. La sfârșitul lunii iulie și începutul lunii august în București s-au desfășurat al III-lea Congres Mondial al Tineretului și al III-lea Festival Mondial al Tineretului și Studenților. Capitala a găzduit în această perioadă peste 30.000 de participanți, iar efortul economic a fost unul considerabil⁷⁹. Cum sistemul de aprovizionare n-ar fi reușit să facă față unui astfel de spor al populației, iar București trebuiau să le ofere oaspeților străini imaginea bunăstării, în lunile care au precedat festivalul desfacerile alimentare au fost drastic reduse: „o perioadă de câteva săptămâni nu se găsea nimic, absolut nimic de mâncare în magazine. Cine nu avea acces la o cantină, murea literalmente de foame”⁸⁰.

Încă de la începutul anului interesul autorităților pentru modul în care se desfășura aprovizionarea Capitalei era reflectat în rapoarte sau buletine informative periodice. În a doua jumătate a lunii ianuarie piețele bucureștene sunt slab aprovizionate, mai ales de către rețeaua comerțului de stat (sau socialist). În perioada 16-20 ianuarie comerțul socialist nu a vândut ouă, lapte, fasole și unt, iar la 1 februarie existau cozi la desfacerile de cartofi. În această perioadă ponderea comerțului socialist însemna aproximativ 55%, restul de marfă fiind acoperită de sectorul particular. În situațiile în care anumite produse lipseau din rețeaua comerțului de stat prețurile acestora creșteau simțitor la particulari (vezi tabelul VI). Situația nu se îmbunătățește în luna martie, când „carnea de vacă s-a distribuit pe cartelă doar la Obor”, iar majoritatea produselor se desfac cu mari aglomerări din cauza cantităților inferioare cererii⁸¹. Apariția recoltelor de legume și zarzavat în primăvară nu înseamnă neapărat îmbunătățirea aprovizionării. Fermele de stat care aveau contracte de livrări cu București refuzau să recolteze până nu se realiza tonajul pe hectar planificat, iar lipsa mărfii suficiente pe piață îi făcea pe țăranii individuali care aveau înțelegeri de achiziție cu Cooperația să nu livreze produsele contractate, ci să valorifice direct marfa la un preț mai bun⁸². Situația precară a hranei în această perioadă este semnalată și-n notele memorialiștilor: „Problema alimentară este nesoluționată din pricina lipsei de făină, de mălai și de fasole, cele

⁷⁸ ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar 111/1952, f. 66-79.

⁷⁹ Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria Românilor...*, p. 165.

⁸⁰ Gheorghe Boldur-Lătescu, *Memorii*, București, Editura Universal Dalsi, 2008, p. 199.

⁸¹ ANIC, fond PCM – inv. 3135, dosar 83/1953, f. 72-73.

⁸² *Ibidem*, f. 83-85.

trei articole de bază din alimentația tradițională. Nici înainte nu se consuma în exces carne, pește, unt, curcani, cacao. Lipsa mămligii și a făsuilor creează o tensiune nervoasă și o exasperare în toate categoriile sociale”⁸³.

Tabel VI. Prețurile practicate în București la principalele produse alimentare în a doua jumătate a lunii ianuarie 1953.

Produsul	Prețul comerțului socialist (lei/kg)	Prețul comerțului particular (lei/kg)			
		15 ianuarie	20 ianuarie	25 ianuarie	1 februarie
Făină (albă)	4	4	3-4	4-4,5	4
Mălai	2,74	3,50	3-3,5	2,7-3,5	3-3,5
Fasole	1,70	7	6-7	6-7	6-7
Untură	18	28-30	26-30	25-28	25-28
Ouă (bucata)	0,65	1,80-2,50	1,50-2	1,50-1,80	1,50
Cartofi	0,50	2	2	2	1,50-2
Ulei (litru)	11	25-27	24-27	21-28	22-25
Lapte (litru)	1,10	3	2,50-3	3	3
Ceapă	0,65	1-1,50	1	1	1

Sursa: ANIC, fond PCM – 3135, dosar nr. 52/1953, ff.11-14.

Începând cu luna iunie pregătirile pentru festival deveneau tot mai intense. Însă aprovizionarea populației continua să fie deficitară: „cantitățile repartizate sunt cu totul insuficiente pentru a asigura o bună aprovizionare, cu atât mai mult cu cât în Capitală îmbunătățirea aprovizionării trebuie să înceapă cu 3-4 săptămâni înainte de Congres și Festival”⁸⁴. Cantitatea de carne livrată la București de-a lungul lunii iunie este cu 10-15% mai puțină decât era planificat, astfel că multe cartele rămâneau neacoperite. Din această cauză se preconiza ca după 1 iulie, când ar fi început aprovizionarea abundentă, pentru o perioadă de timp, cererea populației să fie mai mare decât cantitățile planificate, ceea ce „provoca aglomerări și aspecte nesănătoase la unitățile comerțului socialist”⁸⁵.

De-a lungul lunii iulie situația aprovizionării a fost ceva mai bună, însă periodic mai apăreau situații de criză. O notă informativă cu privire la aprovizionarea Capitalei din 11 iulie arăta că pâinea era distribuită în cantități suficiente atât pe cartele cât și la liber, iar la centrele de desfacere a cărnii pe cartelă s-au eliminat cozile (mai puțin sâmbăta, din cauza cutumei ca oamenii să-și ridice rația la sfârșit de săptămână). Centrele care desfac carne la liber nu au cantități pe măsura cererii. În general existau aglomerări mai mari la periferia

⁸³ Petre Pandrea, *Crugul mandarinului. Jurnal intim (1952-1958)*, București, Editura Vremea, 2002, p. 67 (nota din 31 mai 1953).

⁸⁴ ANIC, fond PCM – inv. 3135, dosar 115/1953, f. 99-104, Raport asupra pregătirilor Ministerului Comerțului Interior în legătură cu Festivalul Mondial al Tineretului, 15 iunie 1953.

⁸⁵ *Ibidem*, f. 387-390, Adresa Sfatului Popular al Capitalei către vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Gheorghe Vidrașcu, cu privire la aprovizionarea Capitalei, 25 iunie 1953.

orașului din cauza rețelei de desfacere care se concentrează în centru⁸⁶. O săptămână mai târziu situația pare că se prezenta mai bine: „În Capitală, zi de zi se desfac, atât pe calea comerțului socialist, cât și prin producătorii țărani, însemnate cantități de legume și zarzavaturi. S-a îmbunătățit și aprovizionarea cu zahăr și pâine la liber, ceea ce a făcut să se desființeze cozile și să existe o stare de mulțumire în rândurile oamenilor muncii. De asemenea, aprovizionarea sectorului socialist cu făină de porumb în cantități mari, a avut drept consecință scăderea rapidă a prețului la mălai de la 15 lei la 4 lei kg. Același lucru s-a petrecut și cu făina de grâu”⁸⁷. Cu toate acestea se pare că penuria din luna iunie avea efecte asupra modului în care populația se aproviziona în iulie: „consumatorii, în momentul apariției produselor în magazine, încearcă să se aprovizioneze cu cantități care întrec necesitățile lor zilnice”⁸⁸. Dacă în cazul mărfurilor distribuite pe cartelă desfacerea era suficientă la pâine, zahăr sau ulei, iar în cazul cărnii livrările nu erau cu foarte mult sub plan, comerțul la liber cu carne era cu mult sub graficul stabilit. Cele 50 tone de carne pe care Ministerul Industriei Cărnii, Peștelui și Laptei trebuia să le livreze între 1 și 10 Iulie nu fuseseră acoperite nici măcar pe jumătate, iar în locul celor 80 tone destinate cotei de carne de vită pentru perioada 10-20 iulie, se livraseră 17 tone carne de oaie și 17 tone organe și căpățâni de oaie⁸⁹.

Situația relativ bună a aprovizionării din timpul festivalului nu a durat prea mult după încheierea acestuia. Carnea destinată Capitalei pentru săptămâna 31 august – 6 septembrie, spre desfacerea pe cartele a acoperit doar 88% din necesar⁹⁰.

Desființarea sistemului de aprovizionare prin cartele

Prima referire pe care am întâlnit-o cu privire la posibilitatea desființării cartelelor apărea în contextul „reformei monetare” din 1952. Atunci se considera că o a doua etapă a reformei urma să fie desființarea cartelelor și stabilirea unor prețuri unice pentru toate produsele comercializate. Aceasta urma să fie pusă în practică în momentul în care recoltele agricole puteau să asigure cantitățile necesare de produse alimentare la un nivel care să permită contractarea, achiziția și colectarea fără greutate⁹¹. Plenara lărgită a CC al PMR din 19-20 august 1953 pune accentul pe creșterea investițiilor în domeniul agricol și implicit încetinirea ritmului industrializării. Efectele plenarei urmau să fie „ridicarea neîncetată a nivelului de trai al oamenilor muncii” precum și „creșterea volumului de mărfuri

⁸⁶ ANIC, fond CC al PCR – secția Economică, dosar 50/1953, f. 39-41.

⁸⁷ ANIC, fond PCM – inv. 3135, dosar 83/1953, f. 118-119, Notă informativă cu privire la aprovizionarea populației, 17 iulie 1953.

⁸⁸ ANIC, fond CC al PCR – secția Economică, dosar 50/1953, f. 46-49, Notă informativă cu privire la aprovizionarea Capitalei, 23 iulie 1953.

⁸⁹ ANIC, fond PCM – inv. 3135, dosar 115/1953, f. 425-429, Mersul aprovizionării Capitalei, 27 iulie 1953.

⁹⁰ *Ibidem*, f. 442.

⁹¹ ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar 5/1952, f. 21-27.

agro-alimentare desfăcute direct de către producătorii agricoli pe piața orașelor”⁹². Astfel, plenara din august 1953 trasa sarcina ca în cursul anului 1954 să se desființeze regimul de aprovizionare pe bază de cartele. În ședința Biroului Politic în care s-a discutat forma finală a hotărârii cu privire la desființarea cartelelor Gheorghiu-Dej este cel care propune ca această măsură să fie percepută drept un efect al plenei din august 1953 și al rezultatelor obținute în urma ei⁹³, mai precis, plenara decisese la o cointerensare mai mare din partea țărănimii pentru desfacerea produselor pe piața orașelor. Începând cu 26 decembrie 1954 se trecea la comerțul desfășurat al produselor alimentare și industriale, cu prețuri unice, desființându-se sistemul de aprovizionare a populației cu cartele și rații. Cei care beneficiaseră de cartelă primeau o compensație financiară care varia între 33 și 109 lei, în funcție de tipul cartelei deținute (aceasta rămânea neimpozabilă).

Notele informative de la sfârșitul anului 1954 și începutul anului 1955 nu înregistrează evoluții extraordinare ale aprovizionării sau mișcări importante ale pieței particulare. Probabil că un rol important l-a avut și faptul că renunțarea la cartele s-a făcut în mijlocul sărbătorilor de iarnă, iar în prealabil, așa cum se întâmpla în fiecare an, cantitățile de mărfuri aduse spre consum creșteau. Nu știm în ce măsură aglomerările de la centrele de vânzare a ouălor sau „tendința de acaparare a zahărului” în zilele de 28-30 decembrie sunt efecte ale desființării cartelelor sau comportamente firești ca urmare a apropierei revelionului⁹⁴.

De-a lungul anilor în care a fost practică aprovizionarea raționalizată a populației, fie că vorbim de ansamblul țării sau de situația particulară a Capitalei, se găsesc cu greutate momente în care cererea consumatorilor să fie satisfăcută. Regimul s-a dovedit incapabil să gestioneze echitabil resursele limitate pe care le avea, alegând să-și canalizeze efortul pentru aprovizionarea Capitalei și a centrelor muncitorești. Dezinteresul arătat în acești ani pentru producția bunurilor de consum și pentru consum în general a făcut ca situația precară de la sfârșitul războiului să se perpetueze până la mijlocul anilor '50, iar regimul cartelelor, să rămână în memoria colectivă drept una dintre multele realități triste ale epocii.

⁹² ANIC, fond CC al PCR – secția Cancelarie, dosar 128/1954, f. 28-38.

⁹³ *Ibidem*, f. 13v-14, Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR din 25 decembrie 1954.

⁹⁴ ANIC, fond CC al PCR – secția Economică, dosar 34/1954, f. 37-46, Note informative din 28 și 30 decembrie 1954.